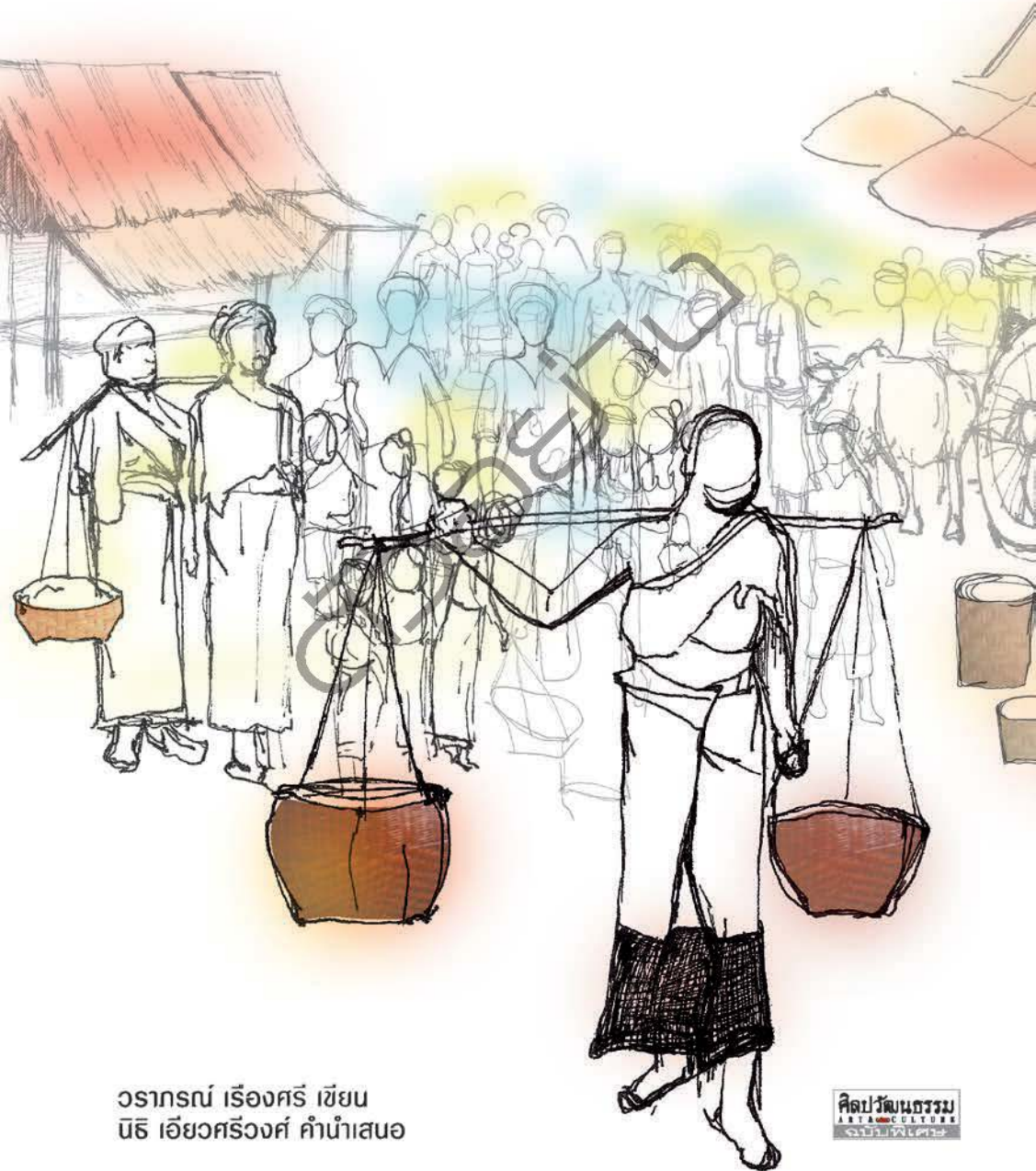

กาต ก่อ เมือง

ชาติพันธุ์และการวานการค้าล้าหนา

วรารณ์ เรืองศรี เขียน
นิธิ เอียวศรีวงศ์ คำนำเสนอ

กาดก่อเมือง:
ชาติพันธุ์และการวางการค้าล้นนา

CBAYAN

കുടുംബം

กาดก่อเมือง:

ชาติพันธุ์และการวางการค้าล้านนา

วราภรณ์ เรืองศรี

ศรีอยุธยา

ราคา ๓๙๐ บาท

ภาคก่อเมือง: ชชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

• วราภรณ์ เรืองศรี

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม ๒๕๖๔

ราคา ๓๙๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

วราภรณ์ เรืองศรี

ภาคก่อเมือง: ชชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๔.

๓๑๒ หน้า.

๑. การค้า-ล้านนา. I. ชื่อเรื่อง.

๓๙๐

ISBN 978 - 974 - 02 - 1732 - 9

สำนักพิมพ์มติชน | www.matchonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ ศตะนาท, สุพจน์ แจ่มเวิ้ว, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : อพิสิทธิ์ วีระจาวุวรรณ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : วุจิรัตน์ ทิมวัฒน์, สุภาชัย สุชาติสุอาธรรม, มณฑล ประภากรเกียรติ
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการเล่ม : ชนกัน วังทิพย์
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง วัฒน
- กราฟิกเลย์เอาต์ : อรอนงค์ อินทรอุดม
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : ณัฐชญานันท์ บุญมี
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : กรกฤษณ์ พรอินทร์, ณัชชา เขียววาล

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนามมาล

ประชาชนนิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๘๙

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน ๑๒ ถนนเทศบาลนามมาล ประชาชนนิเวศน์ ๑

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๐๐๐, ๒๑๐๙

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๐๓

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานตี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามมาล ประชาชนนิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐-๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๐๒

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannarueman Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,

Bangkok 10900 Thailand

หากท่านต้องการสั่งซื้อหนังสือเล่มนี้

จำนวนมากในราคาพิเศษ

โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานตี จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๐๒

MATCHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATCHON PREMIUM PRINT

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๑๙, ๒๔๒๔

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๙๐๒

ในกรณีที่หนังสือมีลิขสิทธิ์จากกรมพิมพ์

เช่น หน้าที่ราคาหลาย หน้าเข้า หน้าลับ พิมพ์เล่มกลับหัว

กรุณาติดต่อมาที่ email: matchonbooksales@gmail.com

หรือ inbox: matchonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สารบัญ

ภาคก่อนเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

คำนำเสนอ	(๗)
คำนำผู้เขียน	(๑๓)

๑. ผู้คนและการค้า	๓
พื้นที่การค้า	๔
บริบทและการเปลี่ยนแปลง	๘
การค้าในโลกวิชาการ	๑๓
เมื่อผู้คนไม่อาจแยกจากตลาด และประวัติศาสตร์ไม่เคยแยกจากผู้คน	๒๙

๒. ขึ้นดอย ลอยห้วย	๔๑
ภูมิศาสตร์ทางวัฒนธรรม การค้า และการแลกเปลี่ยน	๔๒
การค้า องค์ประกอบของการตั้งเมือง และการกลายเป็นเมือง	๔๗
กระบวนการก่อรูปของรัฐจารีต และการควบคุมกำลังคน/ทรัพยากร	๖๐
การค้าทางบก การไหลเวียนของส่วย สินค้า และผู้คน	๖๔
การค้าทางเรือและลำน้ำสายสำคัญ	๗๙

(๕)

ภาคก่อนเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

๓. ตลาดและเส้นทางการค้า	๘๙
ทางหลัก ทางรอง	๙๐
รัฐล้าหน้าขยายเครือข่ายการค้า	๙๘
เหตุไฉนเส้นทางการเปลี่ยน	๑๐๒
เมืองและตลาด	๑๑๐
การแข่งขันเพื่อครอบครองตลาด	๑๒๔

๔. สินค้า เงินตรา และเครือข่าย	๑๓๕
โยนุก (เทียนแสน) กับเครือข่ายการค้าตอนบน	๑๓๖
หริภุญไชยกับเครือข่ายการค้าเมืองท่า	๑๔๒
รายการสินค้า	๑๕๑
เงินตรา	๑๗๗

๕. คนกับชีวิตในตลาด	๑๙๕
ตลาด พื้นที่แห่งการเรียนรู้	๑๙๖
วรรณกรรมและเรื่องเล่าถึงผู้คน	๒๐๙

๖. ระหว่าง ๒๔๕๒	๒๓๑
“ผลิตเพื่อขาย”	๒๓๒
กลุ่มชนชั้นนำใหม่	๒๓๕
การเมืองของสยามในล้าหน้า	๒๔๑
เงื้อมมือจลาจล	๒๔๖
ความขัดแย้งของโลกทางความคิด	๒๕๒

๗. ส่งท้าย	๒๗๓

รายการอ้างอิง	๒๗๖

(๖)

วรากรณ์ เรืองศรี

คำนำเสนอ

ภาคก่อเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตั้งอยู่บนด้านใต้ของดินแดน ทิวเขาสลับซับซ้อนผืนใหญ่กลางทวีปเอเชีย ซึ่งวิลเลม ฟาน สเคนเดล (Willem van Schendel) ผู้เชี่ยวชาญด้านเอเชียศึกษาแห่งมหาวิทยาลัย อัมสเตอร์ดัม สมมติชื่อว่าโซเมีย (Zomia) บนดินแดนเทือกเขานี้มีที่ราบ หุบเขากระจายอยู่ทั่วไป ทั้งขนาดใหญ่และเล็ก อันเป็นที่ตั้งของชุมชนเมือง บางแห่งก็เป็นส่วนหนึ่งของรัฐใหญ่อื่น บางแห่งก็เป็นรัฐอิสระในตัวเอง บาง แห่งแม้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐใหญ่ในทางทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติกลับมีอิสระ ปกครองและดำเนินความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วยตนเอง

และด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทิวเขาสลับซับซ้อนของโซเมีย ทำให้การเดินทางระหว่างหุบเขาเป็นไปได้ยาก ส่วนเส้นทางน้ำ ซึ่งมีแหล่ง กำเนิดบนโซเมียหลายสาย (พรหมบุตร, อีรวดี, สาละวิน, โขง, เจ้าพระยา, น้ำดำ และน้ำแดง) ก็ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่ไม่ดีนัก เพราะในเขตต้นน้ำ มีเกาะแก่งอยู่มาก หรือน้ำไหลเชี่ยวจนเกินกว่าจะใช้ในการเดินเรือได้สะดวก ดังนั้น การค้าของรัฐและผู้คนในดินแดนโซเมียจึงมักไม่ค่อยได้รับความ สนใจจากนักประวัติศาสตร์นัก รัฐที่เกิดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ก็เช่นเดียวกัน แม้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐในหลายด้านแล้ว

(๗)

ภาคก่อเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

แต่การค้ำกลับเป็นมิติที่ได้รับความสนใจน้อย จนเมื่อทุนนิยมอาศัยอำนาจของราชอาณาจักรสยามขยายเข้ามาเชื่อมต่อกับดินแดนแถบนี้

ที่จริงแล้ว แม้เมื่อก่อนจะตกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม การค้าก็มีความสำคัญอย่างมากทั้งต่อรัฐและผู้คนในดินแดนซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่าล้านนา มีหลักฐานจำนวนมากกล่าวถึงการค้าทั้งระหว่างรัฐหรือชุมชนในล้านนาประเทศ กับส่วนอื่นบนโซเมียด้วยกัน หรือแม้แต่ระหว่างล้านนาประเทศกับเมืองท่าอื่นๆ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นราบ ทั้งที่ติดทะเล หรือเป็นเมืองท่าบกที่รวบรวมสินค้าเพื่อส่งต่อไปยังเมืองท่าใกล้ฝั่งทะเล (เช่น เชียงแสน, หลวงพระบาง, เวียงจันทน์, ตาก และเมืงยวดี เป็นต้น) นอกจากการค้าทางไกลซึ่งทำให้ผลผลิตของล้านนาเชื่อมโยงกับการค้านานาชาติแล้ว ยังมีการค้าทางไกลทางบก ซึ่งทำให้ล้านนาได้แลกเปลี่ยนสินค้ากับตลาดใหญ่บนโซเมียด้วยกัน คือยุหนานซึ่งมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หลังถูกราชวงศ์หมิงผนวกไว้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิจีน

แม้ว่าผู้คนในล้านนาประเทศยังมีชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจยังชีพ แต่การแลกเปลี่ยนก็มีความจำเป็นแก่ผู้คนซึ่งผลิตอาหารเพื่อบริโภคเอง ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนโดยตรง (การค้า) หรือแลกเปลี่ยนผ่านวัฒนธรรมประเพณีก็ตาม นอกจากนี้มีสินค้าบางอย่างซึ่งไม่สามารถผลิตขึ้นได้เองทุกชุมชน จำเป็นต้องมีพ่อค้าขนจากแหล่งอื่นเข้ามาแลกเปลี่ยน ที่สำคัญคือเกลือ, เหล็ก, ของใช้ที่ต้องอาศัยช่างฝีมือในการผลิต เช่น เครื่องเงิน และผ้าฝ้าย (ซึ่งไม่อาจผลิตได้ในชุมชนที่ลุ่มมากๆ) เป็นต้น

ยิ่งเมื่อไรที่ชุมชนหันมาทำการผลิตอะไรก็ตามที่มากกว่าปัจจัยสี่เพื่อดำรงชีวิต วัตถุประสงค์, เครื่องมือการผลิต, ฝีมือหรือเทคโนโลยี, แรงงาน ฯลฯ ในชุมชนหนึ่งๆ ย่อมไม่มีทางที่จะมีพร้อมหมดได้ ต้องแสวงหา ดึงดูดมาจากชุมชนอื่น ทั้งนี้ยังไม่พูดถึงตลาด เพราะสินค้าใดที่อยู่ไกลไปจากปัจจัยสี่ (แม้แต่หมากและการกินหมาก หรือการสูบยา) ย่อมต้องการตลาดที่กว้างกว่าความต้องการในชุมชนหนึ่งๆ เพื่อให้คุ้มกับการลงทุน เพราะพืชเหล่านี้ไม่ใช่ “พืชสวนครัว”

(๘)

โดยเฉพาะพวกไท-ไต ซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายมายึดที่ราบหุบเขาทางตอนใต้ของไซบีเรียในอาณาบริเวณกว้างขวาง ตั้งอำนาจของตนขึ้นในที่ราบหุบเขาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะที่ราบนี้จะเคยอยู่ในความครอบครองของชนเผ่าอื่น หรือเป็นที่ว่างเปล่าจากอำนาจทางการเมืองแล้วสร้างระบบชลประทานเพื่อเปิดที่นาได้กว้างขวาง ทำให้กลายเป็นแหล่งผลิตอาหารขนาดใหญ่ มีระบบปกครองและสังคมที่เรียกว่า “เมือง” และเพราะเมืองเป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก ทั้งมีอาหารเหลือ จึงกลายเป็นตลาดที่สำคัญในท้องถิ่น เพราะประชาชนซึ่งอยู่บนที่สูงและผลิตอาหารได้น้อยสามารถนำเอาสินค้าจากที่สูงของตนลงมาแลกเปลี่ยนในตลาดนัดของเมืองได้ เราอาจเห็นบทบาทของเมืองและตลาดของพวกไท-ไตเช่นนี้ได้จากกวางสี, ลีบสองจุไท, ตอนใต้ของยูเนนาน, ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง, ล้านนาประเทศ, รัฐชาน, คำตี้, ไปจนถึงเมืองในลุ่มน้ำพรหมบุตร เหตุฉะนั้น การค้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของรายได้และอำนาจของ “เจ้าและท้าว” ซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองเหล่านี้ด้วย

สืบมาจนถึงรัฐในล้านนาประเทศ การค้าก็ยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของเจ้าตลอดมา ซึ่งเก็บภาษีจากการแลกเปลี่ยนในท้องถิ่น, การค้าทางไกล และภาษีผ่านแดนที่เก็บจากกองคาราวานของพ่อค้า ยิ่งกว่านี้ยังมีสินค้าจากส่วนในของอนุทวีปนี้ที่ไหลไปสู่เมืองท่าชายฝั่งมาตั้งแต่ก่อนจะถึง “ยุคการค้า” ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เพื่อส่งไปยังตลาดใหญ่ในจีน, อินเดีย และตะวันออกกลาง พวกท้าวและเจ้าซึ่งปกครองเมืองในล้านนาประเทศ และลุ่มน้ำโขงตอนกลาง (หลวงพระบาง) ย่อมหาโภคทรัพย์จากการค้าทางทะเลเช่นนี้ด้วย แม้รัฐของตนไม่มีเมืองท่าทางทะเลก็ตาม ตราบจนสิ้นกรุงศรีอยุธยา ผู้ปกครองด้านตะวันตกของล้านนาประเทศ ไม่ว่าจะป็นยวนหรือพม่า ยังรักษาตก (บ้านตากในปัจจุบัน) เป็น “เมืองท่า” ของตนสำหรับระบายสินค้าลงสู่มหาสมุทรอินเดียตลอดมา

นอกจากผลกระทบของการค้าต่อรัฐในหุบเขา ซึ่งมีมากกว่าที่มักจะถูกกล่าวถึงกันในงานศึกษาทั่วไปแล้ว หนังสือเล่มนี้ยังให้รายละเอียดของ

ผลกระทบต่อประชาชนคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักเสียยิ่งกว่าผลกระทบต่อรัฐด้วยซ้ำ

หนึ่งในผลกระทบที่อาจารย์วรารมณห์ เรื่องศรี ให้ความสนใจเป็นพิเศษคือชาติพันธุ์ ความเข้าใจทางวิชาการแต่เดิมคือเรื่องของกลุ่มคนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางพันธุกรรมและวัฒนธรรม มีมาแต่เดิม อย่างไรก็ตามการดำรงอยู่เช่นนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ยิ่งหากนำเอาแนวคิดชาติพันธุ์แบบเก่าเช่นนี้มาอธิบายประชาชนในหุบเขาของโซเมีย ก็คงยิ่งสมมติกันว่าผู้คนดำรงรักษาชาติพันธุ์ของตนอย่างสืบเนื่องตลอดมา เพราะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นน้อย นอกจากชนชั้นสูงซึ่งอาจมีความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงาน, สงคราม หรือการเผยแพร่ศาสนา ส่วนประชาชนไม่มีโอกาสได้สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ถึงยอมรับว่ามีเส้นทางการค้ามาหาชาติผ่านมาสู่ชุมชน ก็ไม่ค่อยสนใจรายละเอียดมากพอที่จะมองเห็นความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างพ่อค้ากับชาวบ้าน

แต่หนังสือเล่มนี้มองชาติพันธุ์ด้วยทัศนคติของนักวิชาการรุ่นใหม่ ชาติพันธุ์ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เป็นสำนึกที่ก่อตัวขึ้นด้วยปัจจัยต่างๆ ทางสังคม ดังนั้นจึงมีพลวัตในตัวสูง ไม่เคยหยุดนิ่งและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มากมายน้อยบ้าง

ว่าเฉพาะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางพันธุกรรมเพียงอย่างเดียวก็ไม่เคยหยุดนิ่งกับที่ นอกจากจะผสมกลมกลืนกับกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงแล้ว การค้ายังทำให้เกิดความสัมพันธ์พิเศษระหว่างคนในชุมชนบางกลุ่มกับคนนอกชุมชน ทั้งในชาติพันธุ์เดียวกันและต่างชาติพันธุ์ ดังเช่นในรัฐซานตอนเบนและที่สูงกะฉิน มีชุมชนชาวฮ้อหรือพ่อค้าที่เดินทางไกลจากยูเนนานมาตั้งหลักแหล่งถาวร แต่งานกับผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นและเดินทางทำการค้าในฤดูเดินทางทุกปี ยังไม่พูดถึงเจ้าของม้า, ล่อ, จิวต่าง และลูกหาบ ซึ่งให้เช่าสำหรับการค้าในระยะใกล้บ้าง ไกลบ้างอยู่เสมอ

หากมองความสัมพันธ์เช่นนั้นออกไปจากความเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมแล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการค้าย่อมมี

มีทหาร ไม่ว่าจะเป็นอาวุธอุปกรณ์ที่ใช้ในชีวิต เครื่องมือการเกษตร (เช่น จอบ และพลั่ว) ซึ่งใช้กันแพร่หลายในตอนใต้ของไซเบียร์ ล้วนได้มาจากอินเดียหรือจีนทั้งสิ้น ทั้งนี้ยังไม่นับของกินและของใช้อื่นๆ ซึ่งล้วนทำให้วัฒนธรรมการบริโภคและโลกทัศน์ของผู้คนในแต่ละชุมชนเปลี่ยนไป ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่อาจยกให้แก่ศาสนาหรือพระราชอำนาจได้ เพียงอย่างเดียว

ทัศนคติของผู้คนที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่นก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน เช่น ฮ่อและเงี้ยวไม่เคยถูกประชาชนในรัฐต่างๆ ของล้านนาประเทศมองเป็นศัตรูหรือคนอื่นที่ต้องกันไว้นอกวิถีชีวิตปกติของตน แต่การเปลี่ยนเข้าสู่รูปแบบใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งทำให้ล้านนาประเทศถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับกับราชอาณาจักรสยาม และทัศนคติของรัฐบาลสยามที่มีต่อฮ่อ หลังการรุกรานของพวกเขา “ฮ่อ” ในลาว และหลังกบฏ “เงี้ยว” เมืองแพร่ต่างหาก ที่ทำให้ทัศนคติของประชาชนในล้านนาประเทศที่มีต่อสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้เปลี่ยนไปสิ้นชาติและผู้ร้ายที่น่ากลัว

หลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มีเสียงเรียกร้องศึกษาประวัติศาสตร์ประชาชนมากขึ้น แทนที่จะจำกัดอยู่เฉพาะส่วนบนของสังคมดังที่เคยเป็นมา แต่ข้อขัดข้องที่มักถูกอ้างถึงเสมอก็คือ ไม่มีหลักฐานเพียงพอจะศึกษาประวัติศาสตร์ประชาชนได้ อันที่จริงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่เคยพูดอะไรเอง แต่จะพูดเมื่อถูกตั้งคำถาม หลักฐานชิ้นเดียวกันหรือกลุ่มเดียวกัน หากตั้งคำถามอย่างหนึ่ง มันก็จะตอบอย่างหนึ่ง หากตั้งคำถามอีกอย่างหนึ่ง มันก็จะตอบอีกอย่างหนึ่ง

หนังสือเล่มนี้ตั้งคำถามใหม่กับหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการค้าในรัฐหุบเขา ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของไซเบียร์ อันไม่ใช่หลักฐานใหม่ที่ไม่เคยมีการใช้เสียเลย แต่เพราะผู้เขียนตั้งคำถามที่ทำให้หลักฐานให้คำตอบเกี่ยวกับชีวิตและโลกทัศน์ของประชาชนระดับล่างโดยทั่วไป จึงทำให้กลายเป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์ประชาชนที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และมีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยไม่สู้มากนัก

นอกจากหนังสือเล่มนี้ให้ความกระจ่างแก่บางประเด็นในประวัติศาสตร์ของล้านนาประเทศแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีอันหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ประชาชน ที่มักทำให้นักเรียนประวัติศาสตร์ขาดกับการ “ไม่มีหลักฐาน”

นิธิ เอียวศรีวงศ์

๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๓

ศบอชบ

คำนำผู้เขียน

ภาคก่อนเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

ข้อเสนอที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ เป็นงานเขียนที่เรียบเรียงขึ้นช่วงก่อนปี ๒๕๕๐ และหากย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นสิบกว่าปี นั่นเป็นครั้งแรกที่ผู้เขียนเริ่มอ่านงานที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ หรือข้อเขียนในเชิงเกร็ดความรู้ทางประวัติศาสตร์ สถานศึกษาประจำจังหวัดในพื้นที่ชายแดนซึ่งก่อตั้งมาแต่ครั้งรัฐบาลของคณะราษฎร ทำให้นักเรียนคนหนึ่งรู้จักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก่อนประวัติศาสตร์ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง อันที่จริง นับตั้งแต่รู้ความ ชีวิตของเด็กหญิงคนนั้นก็รายล้อมด้วยเรื่องเล่าจำพวกตำนานนิทานพื้นบ้าน เรื่องเล่าของบรรพบุรุษ ผู้เดินทาง รอนแรม ร้อนเร่ จนมาตั้งหลักปักฐาน ณ ที่ปัจจุบัน ชีวิตของผู้คนเหล่านั้นสัมพันธ์อยู่กับการค้า การขาย และการเดินทางตามเครือข่าย ลักษณะทางชาติพันธุ์ที่ผสมผสานและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข ตามถิ่นฐานเก่าใหม่ จนความเป็นคนอะไรสักอย่างดูพร่าเลือน และท้ายสุด จะเป็นอะไรก็ตาม พวกเขาช่างปรับตัวและตั้งรับกับมันได้อย่างน่าสนใจ

ณ ที่แห่งนั้น เด็กคนนั้นรู้สึกใกล้ชิดกับแม่น้ำโขง อีฐเก่า ดินเก่า เศษซากปรักหักพัง คุน้ำ คันดินที่พบเห็นได้แม้แต่พื้นที่เรียกสวน ไร่นาของหมู่บ้าน ทั้งหมดนี้เธอไม่รู้หรือว่ามันคืออะไร แต่มันค่อยๆ เป็นส่วน

(๑๓)

ภาคก่อนเมือง:

ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา

หนึ่งทีพลักดันให้เธอมุ่งสู่การค้นหาที่ใช้เวลายาวนาน และดูเหมือนจะไม่
สิ้นสุดลงโดยง่าย เพราะยิ่งค้นหา ก็ยิ่งพบว่าคำตอบอยู่ห่างไกลออกไปทุกที
เช่นเดียวกับชีวิตด้านการศึกษาที่ดูเหมือนจะลากยาวออกไปไม่จบสิ้น เส้น
ทางนั้นพาช่วงชีวิตนักศึกษาและเลี้ยวอยู่ตามสันหนังสือ กองเอกสาร งาน
วิจัย และพาไปโผล่อีกทีบนเส้นทางสายวิชาการที่ไกลจากภาพชีวิตที่คิดไว้
แต่ต้น

นี่จึงนับเป็นผลงานทางวิชาการขนาดยาวชิ้นแรกของผู้เขียนที่มาจาก
ข้อสงสัยทั้งที่เป็นวิชาการและไม่ใช่ ส่วนหนึ่งมาจากการใช้ชีวิตในพื้นที่ที่
กลายเป็นชายแดนของรัฐและมีใช้ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในยุค
รุ่งเรืองตามทีนักประวัติศาสตร์เขียนถึง หากจะว่าไปแล้ว ดีที่เราและคนอื่น
มากคือสิ่งที่ถูกประวัติศาสตร์ทอดทิ้งและทำหล่นหาย เราคือคนธรรมดาที่มี
ชีวิตธรรมดา และกลายเป็นเรื่องสามัญเสียจนไม่มีใครให้ความสำคัญได้ให้กล่าว
ถึงอีกเช่นกัน และประเด็นนี้เองที่ผู้เขียนเริ่มคิดว่ามันมีความสำคัญขึ้นมา
อาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ล้วนมาจากแรงงานและชีวิตของผู้คน อย่างเรา อย่าง
ท่าน ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมก็มีได้มาจากไหน นอกไปจากชีวิตสามัญ
ทั้งการกินอยู่ การผลิต การค้า การแลกเปลี่ยน ความเชื่อทั้งที่นับเป็น
ศาสนาและไม่ใช่ และแน่นอนผู้คนไม่เคยหยุดที่จะเดินทาง พวกเขาได้
บริโภคเพียงอาหาร เครื่องใช้ และหยูกยา ทว่าข่าวสาร เรื่องเล่ายังเป็นอีก
หนึ่งในบรรดาสิ่งที่ชีวิตต้องการเข้าถึง

ต้นทศวรรษ ๒๕๔๐ ชีวิตนักศึกษาเพิ่งเริ่มที่เมืองเชียงใหม่ อันเป็น
ช่วงเวลาที่สำคัญของการอ่าน การเขียน การฝึกฝนตัวเอง และการท่องโลก
กว้าง เชียงใหม่ เมืองที่ได้ชื่อว่ามีวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม แท้จริงแล้ว
ก็มีได้มาจากเส้นสายลายศิลป์ของช่างที่ฝากไว้ในที่ต่างๆ หรือวัดวาอาราม
ที่ปรากฏให้เห็นอยู่มาก ทว่าความรู้มรดกนั้นสัมพันธ์อยู่กับผู้คนที่ยังคง
เดินทาง เคลื่อนย้าย และนำสิ่งที่เรียกว่าภาษา วิถีของตัวเอง วัตถุดิบทั้ง
ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ยา และวัตถุดิบเกี่ยวกับข้าวของ เครื่องใช้ ติดตาม
ไปด้วย ความรู้มรดกอีกอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้ คงเป็นเรื่องความทรงจำ

เรื่องเล่า ที่บางเรื่องสามารถเล่าได้ บางเรื่องสุมเสียงต่อชีวิตปัจจุบันหรือเป็นการสะกิดแผลและอดีตที่เลวร้าย แน่หนอนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ยังคงมีบางอย่างที่น่าดึงดูด และหากย้อนกลับไป ในมิติทางประวัติศาสตร์ สิ่งที่น่าสนใจและมีความสำคัญสำหรับเมืองนี้มิได้เริ่มต้นและเกิดขึ้นพร้อมกับการสถาปนาเชียงใหม่เป็นราชธานี ดังที่ผู้เขียนเองพยายามจะนำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้

ราวปี ๒๕๕๘ ผู้เขียนในฐานะผู้สอนประวัติศาสตร์ได้มีโอกาสพูดคุยกับพ่อค้าวัวต่างรุ่นสุดท้ายที่เมืองแม่ฮ่องสอน ขุนยวม และแม่สะเรียง ปัจจุบันพวกเขาเหล่านั้นนั้นคือคนแก่เฒ่าที่ปลดระวางจากชีวิตการทำงาน แต่เมื่อพวกเขาเริ่มต้นเล่าเรื่องราวเมื่อครั้งเดินทางไปกับขบวนวัวต่างเพื่อไปซื้อและขายสินค้าระหว่างเมือง ทั้งปางอุ๋ง เมืองแจ่ม (แม่แจ่ม) สันป่าตอง เชียงใหม่ เมืองปาย ภาพในอดีตเหล่านั้นก็ถูกปลุกขึ้นมาให้มีชีวิตอีกครั้งผ่านทั้งน้ำเสียงและแววตาของความภูมิใจ สิ่งที่เปิดโลกของผู้เขียนคือ ในขบวนวัวต่าง ในบางเงื่อนไข ผู้หญิงก็สามารถอยู่ในบทบาทผู้นำได้ด้วย เช่น เรื่องราวของทายาทพ่อค้าวัวต่างที่เป็นหญิง และได้ร่วมเดินทางรอนแรมเพื่อค้าขายระหว่างเมือง ทายาทอีกคนมิได้ร่วมเดินทาง แต่เป็นกำลังหลักในการนำสินค้าไปขายในตลาด และเป็นผู้นำในการบริโภคสินค้า โดยเฉพาะเสื้อผ้า เครื่องประดับ กระจเป่า และรองเท้าว แม่ค้าหญิงไม่เพียงนำแพะชั้นใหม่ๆ เข้าสู่ชุมชน แต่ยังสามารถคาดการณ์รายการสินค้าที่จะนำมาขาย ผากไปกับขบวนวัวต่างในแต่ละครั้งอีกด้วย

สำหรับบทบาทของผู้หญิงกับตลาดการค้าภายในชุมชนนั้นเป็นภาพที่ค่อนข้างแจ่มชัด การค้าเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตปกติธรรมดา ในบรรดาภาระด้านอื่นของครอบครัว เป็นทักษะที่อาศัยทั้งไหวพริบ ความเชี่ยวชาญหรือฝีมือในการประกอบสร้างอาหาร ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาหารแห้ง อาหารหมัก ดอง บึง ย่าง ตำ แกง หรืออาหารกินเล่น ได้แก่ขนมต่างๆ ซึ่งเฉือนกันตั้งแต่กระบวนการเลือกวัตถุดิบและขั้นตอน แน่หนอนว่ากิจกรรมเหล่านี้แลดูห่างไกลจากคำว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจมากมายนัก ทว่าภาพปกติ

ธรรมดาที่กลับบอกถึงสภาพสังคม บ้านเมือง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนได้หลากหลายแง่มุม

หากหนังสือเล่มนี้จะมีความหมายอยู่บ้าง ผู้เขียนปรารถนาให้เป็นเหมือนแรงผลักดันให้ไปสู่การศึกษาค้นคว้าในเรื่องอื่นๆ ต่อไป และหนังสือเล่มนี้คงจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากผู้เขียนมิได้กล่าวขอบคุณบุคคลทั้งหลาย ขอบคุณสำนักพิมพ์มติชน ทันทีที่ผู้เขียนทราบว่าหนังสือเล่มนี้จะได้รับการตีพิมพ์แน่แล้วก็เริ่มนำต้นฉบับมาตรวจทานอีกครั้ง ขอบคุณพรพัฒน์ ตำนานินิจบำรุง ที่ช่วยตรวจแก้ไขและตั้งข้อสังเกตต่องาน ขอบคุณชนমন วังทิพย์ บรรณารักษ์เล่มผู้ขัดเกลาให้งานชิ้นนี้น่าสนใจยิ่งขึ้น ขอบพระคุณอาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ครูผู้เป็นแบบอย่างทั้งในด้านความคิด ชีวิต และการเป็นครู ขอบคุณอาจารย์สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ครูผู้วางลิบและยังอยู่ในใจเสมอ อาจารย์นิธิ ภาณุจนพันธ์ ครูผู้ทำให้เห็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับผู้คนทั้งในอดีตและที่ยังเคลื่อนไหวในปัจจุบัน ขอบพระคุณอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ครูผู้เป็นต้นแบบของนักประวัติศาสตร์และเป็นผู้สร้างบทสนทนามากมายต่อหนังสือเล่มนี้ ขอขอบคุณครอบครัว พ่อแม่ พี่ชายที่อยู่เบื้องหลังชีวิตด้านการศึกษาและการะหลายประการที่ผู้เขียนสร้างขึ้น รวมถึงกำลังใจที่ไม่เคยขาดหายเสมอมา ขอบคุณครอบครัวอาจารย์ศรยุทธ คู่ชีวิตผู้ร่วมผจญภัยและออกเดินทางร่วมกับผู้เขียนมาอย่างยาวนานบนเส้นทางที่ไม่รู้ว่าต้องพบเจอกับสิ่งใดบ้าง แต่เราก็ฟันฝ่ามันมาได้ และภูมิใจทุกครั้งที่ได้เล่าเรื่องราวให้ลูกสาว เพลงพิน ถึงสิ่งธรรมดาที่มีความหมายเหล่านั้น หนึ่ง หากหนังสือเล่มนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอรับผิดขอโทษไว้แต่เพียงผู้เดียว

วราภรณ์ เรืองศรี

เชียงใหม่ ๑ ธันวาคม ๒๕๖๓

แต่ ทมวก เอื้อน ลิงห์จ่า และบ้าน

CBABBA

ผู้คนและการค้า

อาณาบริเวณที่เรียกว่าล้านนามีประวัติศาสตร์และความเป็นมาปรากฏอยู่ทั้งในเอกสารของท้องถิ่น และภายหลังอยู่ในข้อเขียนของชนชั้นนำไทย หากพิจารณาล้านนาในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ย่อมเห็นว่าท้องถิ่นดังกล่าวได้ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังภายหลังมีการใช้คำว่า “ล้านนาไทย”

หนังสือ *ภาคก่อเมือง: ชาติพันธุ์และกระบวนการค้าล้านนา* นี้ เป็นเพียงส่วนเล็กๆหนึ่งของความพยายามที่จะทำความเข้าใจความเคลื่อนไหวของผู้คนในอาณาบริเวณแถบนี้อันประกอบขึ้นด้วยคนหลากหลายกลุ่ม การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ขับเคลื่อนและอาศัยพลังภายในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

แรงขับเคลื่อนหนึ่งที่ผลักดันสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการเผชิญกับพลังจากภายนอกที่ผู้เขียนนำเสนอในหนังสือเล่มนี้คือ กิจกรรมทางการค้าของผู้คนกลุ่มต่างๆ โดยพิจารณาว่าการค้าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม และมีนัยสำคัญอย่างมากก่อนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองการปกครองในระบบเทศาภิบาล เมื่อสยามขยายอำนาจเข้ามาและแทรกแซงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีอยู่ก่อน พ.ศ. ๒๔๘๒^๑

ข้อเสนอของหนังสือเล่มนี้ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมทางการค้าคือ การทำความเข้าใจเงื่อนไขของรัฐก่อนสมัยใหม่ โดยเฉพาะรัฐในเขตภาคพื้นทวีปที่มีข้อจำกัดในเรื่องการควบคุมกำลังคนและการเข้าถึงทรัพยากรมากหรือมากกว่ารัฐในเขตภาคพื้นสมุทร ซึ่งอาจเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ข้อจำกัดในการไม่สามารถเป็นรัฐขนาดใหญ่ที่สามารถสร้างกลไกทางอำนาจการบริหาร และการแข่งขันกับศูนย์กลางอำนาจในแถบภาคพื้นสมุทรได้

หัวใจสำคัญของการบริหารจัดการอำนาจในระดับรัฐจึงมิใช่การควบคุมกำลังคนอย่างตรงไปตรงมา เพราะนอกจากรัฐจะอาศัยมิติทางความเชื่อ ศาสนา ยังพบว่ารัฐให้ความสำคัญกับการสร้างศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยนอย่างยิ่ง เมืองที่มีความสำคัญ คือเมืองที่มีตลาดกลางที่ผู้คนสามารถแวะเวียนมาแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้ตลาดในที่นี้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบส่วย ซึ่งในที่นี้มีส่วยที่ผูกพันกับมูลนายและรัฐโดยตรง แต่เป็นส่วยทางอ้อมอันเกิดขึ้นจากกิจกรรมการค้าที่ดึงดูด “ผู้คน” และ “สินค้า” ให้เข้ามาชุมนุมในพื้นที่ของเมืองและตลาด

จากมติดังกล่าว กิจกรรมทางการค้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรมอย่างแยกไม่ออก หนังสือเล่มนี้จึงมุ่งเข้าไปตรวจสอบเอกสารกลุ่มต่างๆ เพื่อมองหาความสัมพันธ์ของกิจกรรมดังกล่าวที่ครอบคลุมชีวิตและความคิดของผู้คน

พื้นที่การค้า

พื้นที่ทางการค้าเป็นพื้นที่ที่ไม่จำกัดเพศ วัย และฐานะทางสังคม เป็นช่องทางหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน โดยเฉพาะในระบบสังคมที่วัฒนธรรมการค้าขึ้น การบันทึกยังไม่แพร่หลาย ส่งผลให้เรื่องเล่ามุขปาฐะที่ถ่ายทอดกันปากต่อปากมีความสำคัญอย่างมาก แม้ภายหลังจะมีการเรียบเรียงเรื่องเล่าขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องราวเหล่านี้ก็ยังคงลักษณะที่ไม่ตายตัว มีความ

ยึดหยุ่น และมิได้มุ่งเสนอข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา แต่แฝงไว้ด้วยระบบคิด ความเชื่อ ระบบศีลธรรม บรรทัดฐานทางสังคม ดังจะพบว่าการศึกษาระวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสมัยหลังไม่อาจปฏิเสธความสำคัญของหลักฐานประเภทนี้ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าทั้งตำนาน วรรณกรรมพื้นบ้าน รวมถึงเอกสารที่มีการปริวรรตและเรียบเรียงขึ้นภายหลัง ล้วนมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจโลกทางความคิดของคนในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง

การค้าของรัฐดินแดนตอนในอย่างล้านนามีความแตกต่างจากการค้าของรัฐเมืองท่าอย่างศรีวิชัย ลังกาสูกะ ฯลฯ ซึ่งพบว่าอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองในอดีตเหล่านั้นล้วนสัมพันธ์กับการค้าทางทะเลโดยตรง และมีความเคลื่อนไหวทางการค้าอย่างเห็นได้ชัด (แอนโทนี วีต, ๒๕๔๘: ๒๒๓-๒๒๗; Clifford Geertz, 1963: 42-43) ขณะที่รัฐดินแดนตอนในที่มิใช่ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ เช่น รัฐในหุบเขานั้น การสร้างศูนย์กลางอำนาจเป็นไปได้ยากยิ่ง ดังนั้นปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมจึงมีลักษณะที่ต้องเกือหนุนกันอย่างลึกซึ้ง การที่กำกับอำนาจเพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจอธิบายระบบความสัมพันธ์ของอาณาจักรที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน ขณะเดียวกัน การขาดยั้งพลังความเชื่อด้านศาสนา ล้วนๆ ก็ไม่เพียงพอต่อการรักษาอำนาจและยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คน

เมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์จึงเป็นเมืองที่มีความเคลื่อนไหวของผู้คนในการไปมาหาสู่และติดต่อทางการค้าอยู่ด้วย เมืองเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการตั้ง “ตลาด” หรือ “ศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน” ที่กระจายออกไปอย่างทั่วถึง ตลาดเล็กๆ ในระดับของบ้านจะเชื่อมเข้ากับตลาดของเมืองโดยอาศัยพ่อค้าเป็นสำคัญ ตลาดและพื้นที่การค้าจึงไม่ได้ทำหน้าที่รวบรวมและกระจายสินค้าเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการเชื่อมหน่วยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไปด้วยพร้อมกัน

การดำรงอยู่ของตลาดการค้าและการแลกเปลี่ยนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการก่อรัฐโบราณหรือการสถาปนาศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตลาดมิได้เป็นเพียงพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนสินค้า

และซื้อขายในความหมายตามตัวอักษร แต่ยังเป็นพื้นที่ของการสื่อสาร การสร้าง ความหมาย การควบคุม และการสร้างตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม โดยการที่ผู้คนหลากหลายกลุ่มได้เข้ามาปฏิสัมพันธ์กันทำให้เกิดกระบวนการสร้างความหมายระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้น (Skinner, 1964; Prasertkul, 1939; Fumivall, 1957; Van Roy, 1971; Curtis, 1998)

การปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ทางการค้า กระทั่งนำมาสู่การปรับเปลี่ยน ความสัมพันธ์ในมิติอื่นๆ นั้นอาศัยเวลายาวนาน ร่องรอยของการสังสม การถ่ายทอด มักนำเสนอผ่านเรื่องเล่า งานวรรณกรรม เพลงกลุ่มเด็ก หรือเรื่องราวตลกขบขันในชีวิตประจำวัน รวมถึงเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ ข้อห้ามและบทลงโทษ ตลาดจึงเป็นพื้นที่ของอำนาจที่ซ้อนทับกันหลายชั้น ได้แก่อำนาจในเชิงรูปธรรมซึ่งปรากฏทั้งในระดับของข้อตกลงร่วมกันของ คนที่เข้าตลาด ไปจนถึงข้อบังคับของเจ้าของตลาดและกลุ่มผู้ประกอบการที่ ผ่าฝืนมิได้ โดยเฉพาะตลาดใหญ่ที่เจ้าเมืองมักส่งขุนนางหรือตัวแทนเข้ามา ดูแลเก็บเกี่ยวผลประโยชน์รวมถึงดูแลความเรียบร้อยโดยตรง

ขณะเดียวกัน ตลาดก็เป็นพื้นที่ของอำนาจในเชิงนามธรรมที่มักเข้าไปสัมพันธ์กับมิติความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติในการเข้าสังคม การควบคุมเชิงศีลธรรม ดังจะพบวาระบบการเข้ากาด^๒ ของคนล้านนามีลักษณะของการสร้างข้อตกลงรวมทั้งกลายเป็นจารีตปฏิบัติส่งต่อกันมา โดยมีลักษณะ คล้ายกับทางรัฐฐานและสิบสองปันนา คือเป็น “กาดนัด” หมุนเวียน การเข้ากาดแต่ละวันมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันและเป็นที่รับรู้ของคนใน หอ่งที่นั้นอยู่แล้ว เช่น กาดวันโตมีของป่าจากคนบนดอยมาขาย วันโตมีการค้าสัตว์พาหนะโดยเฉพาะ วันโตเป็นการจับจ่ายข้าวของเครื่องใช้ทั่วไป ทั้งนี้ การเข้ากาดและการรู้วันกาดยังสัมพันธ์กับแบบแผนจารีตอันเป็น สิ่งที่สมาชิกภายในชุมชนหนึ่งพึงรู้และปฏิบัติไม่ต่างจากการเข้าวัดในวัน สำคัญทางพุทธศาสนา กาดเป็นพื้นที่พบปะของผู้คนเพียงไม่กี่แห่งที่สามารถ แสดงออกถึงการเข้าสังคมในสมัยนั้น อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวยังถูกควบคุม ด้วยระบบความเชื่ออีกชั้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็ความเชื่อเรื่องอารักษ์ผู้ดูแล

สถานที่ และความคิดเรื่องข้อห้ามหรือ “ซีด” ของคนล้านนาอีกด้วย

นอกจากนี้ ตลาดในเชิงพื้นที่ (space) ยังมีความหมายกว้างออกไปจากการกำหนดขอบเขตพื้นที่แบบตายตัว ทั้งนี้เพราะการค้าของรัฐดินแดนตอนใต้เป็นการค้าที่ดำเนินอยู่ตลอดเส้นทางการค้า ตลาดในที่นี้จึงค่อนข้างยืดหยุ่นมาก อาทิ การค้าวัวต่าง ม้าต่าง ซึ่งเป็นลักษณะการค้าทางบกในที่ราบระหว่างหุบเขาของล้านนา การค้าลักษณะนี้อาศัยความสามารถในการตั้งทรัพย์สินการผลิต และการกระจายสินค้าให้ได้มากที่สุดโดยมีพ่อค้าเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญ พ่อค้าที่ทำการค้าจึงจำเป็นต้องรู้ช่องทางและเป็นพวกที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มที่ทำการผลิต กระจาย และบริโภคสินค้า การแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นได้ในเขตหัวไร่ปลายนาในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว บางเงื่อนไข พวกพ่อค้าอาจเดินทางเพื่อไปค้าขายกับเครือข่ายที่อยู่ต่างเมืองโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการค้าที่อยู่บนฐานของความสัมพันธ์และเครือข่าย การค้าในลักษณะนี้จึงสัมพันธ์กับสภาพของบ้านเมืองแต่ละแห่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและการผลิตไม่เท่ากัน อีกทั้งมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายไปตั้งรกรากหรือถูกเกณฑ์ไปในช่วงสงครามเมื่อเข้าสู่สภาวะปกติคนเหล่านี้ยังคงเดินทางไปมาหาสู่กัน นำมาสู่การค้าขายสินค้าที่เน้นปัจจัยหลักในการยังชีพโดยเฉพาะข้าว

ขณะที่การค้าของกลุ่มพ่อค้าที่เห็นเด่นชัดจนกลายเป็นภาพของการค้าทางบก คือกลุ่มพ่อค้าจีนขุนนางที่กลุ่มคนไทยเรียกว่า “พ่อค้าฮ้อ” และพ่อค้าไทใหญ่ที่รู้จักกันในนาม “พ่อค้าเงี้ยว” คนกลุ่มนี้ค้าขายทางไกลและทำการค้าเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ยังมีกลุ่มพ่อค้าท้องถิ่นที่เดินทางค้าขายระหว่างเมืองร่วมด้วย โดยกลุ่มหลังนี้มิได้ทำการค้าเป็นหลักแต่เดินทางเฉพาะเมื่อพ้นฤดูกาลผลิต บางครั้งก็เป็นการค้าภายในกลุ่มเครือข่าย นอกจากนี้ยังมีการค้าระหว่างกลุ่มคนที่สูง (บ้านดอย) กับกลุ่มคนที่ราบ (บ้านลุ่ม) เพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยยังชีพ ฉะนั้นในปริมาตรของการค้า จะพบว่าตลาดเป็นแหล่งพบปะของผู้คนหลากหลายกลุ่ม และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คน

แต่ละกลุ่มสร้างตัวตน ความหมายให้แก่ตนเองและคนอื่นไปพร้อมกัน ในระดับโครงสร้าง ตลาดจึงเป็นพื้นที่ของอำนาจและการต่อรองซึ่งเกี่ยวข้องกับสินค้าโดยตรงและโดยอ้อม^๘ ตั้งแต่ระดับย่อยที่สุดคือครัวเรือนไปจนถึงความสัมพันธ์ระดับรัฐหรือโครงสร้างการเมืองการปกครอง

ภายใต้พื้นที่การปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนอย่างตลาด สิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความหมายให้แก่ชาติพันธุ์ต่างๆ ว่าใครเป็นใครผ่านเรื่องพื้นฐาน อาทิ ภูมิสำเนา วิธีการผลิต สินค้า การแต่งกาย ภาษาที่สะท้อนจากปฏิสัมพันธ์ทางการค้า สินค้า และการกำหนดมูลค่าการแลกเปลี่ยนก็มีนัยที่แสดงถึง “ชั้น” (class) ของสินค้าที่สัมพันธ์กับผู้ครอบครอง ทั้งคนซื้อ คนขาย เช่น เสื้อผ้า สิ่งทอ เครื่องเคลือบ เครื่องปั้น สินค้าจากป่า รวมถึงงานฝีมือ ลักษณะของ “ชั้น” ที่สัมพันธ์กับการจำแนกแยกแยะกลุ่มคนในพื้นที่การค้ายังเห็นภาพชัดขึ้นเมื่อสินค้าจากโรงงานเข้ามาแพร่หลายในล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เนื่องจากเป็นช่วงที่เริ่มมีการสร้างความหมายที่แตกต่างให้แก่สินค้าและกลุ่มผู้บริโภคสินค้านั้น

บริบทและความเปลี่ยนแปลง

ความเคลื่อนไหวทางการค้าของล้านนาก่อนการสถาปนาระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ สามารถพิจารณาแบ่งได้หลายช่วง ช่วงแรก คือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยที่เริ่มปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับอาณาจักรโบราณ ในตำนานเมืองหลายเรื่องพบว่ามีศูนย์กลางการค้าสำคัญเกิดขึ้น ๒ แห่ง คือ อาณาจักรโยนกเชียงแสนที่เชื่อมเครือข่ายการค้าตอนบนไปถึงตอนใต้ของจีน และอาณาจักรหริภุญไชย (หริภุญชัย) ที่เชื่อมเครือข่ายการค้าตอนล่างถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยปรากฏหลักฐานว่าการค้าของ ๒ อาณาจักรนี้สัมพันธ์กันผ่านทางเมืองฝาง ตลาดเมืองฝางจึงเป็นจุดเชื่อมต่อค้าจากตอนบนและพ่อค้าจากหริภุญไชย ทั้งยังเป็นตัวเร่งให้เกิดการรวม

๒ อาณาจักรหรือ ๒ เครือข่ายการค้าเข้าไปด้วยกัน

ช่วงที่ ๒ คือ เมื่อเกิดการก่อตัวของอาณาจักรล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙-พุทธศตวรรษที่ ๒๑) ทำให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าตอนล่าง และเชียงราย เชียงแสนเป็นศูนย์กลางการค้าตอนบน จุดเปลี่ยนสำคัญของการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้คือ การปรับความสัมพันธ์ทางการค้าจากเดิมที่สองอาณาจักรมีได้เชื่อมกันโดยตรง มาสู่กระบวนการสร้างศูนย์กลางการค้าที่รุ่งเรืองที่สุดช่วงหนึ่ง

ช่วงที่ ๓ คือ เมื่อล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พุทธศตวรรษที่ ๒๒-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔) การค้าในช่วงเวลาดังกล่าวได้รับผลกระทบหลายประการจากภาวะสงคราม ทั้งการเกณฑ์กำลังคนและบังคับเอาส่วยเกินขอบเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายของการปกครองล้านนาโดยพม่า สถานการณ์ดังกล่าวดำเนินมาถึงจุดแตกหักจนทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มการเมืองย่อยๆ และปรากฏการณ์พื้นบ้าน^๕ ภายใต้การสนับสนุนของกลุ่มชนชั้นนำสยาม

ช่วงที่ ๔ คือ ช่วงที่ล้านนาใกล้ชิดกับอำนาจรัฐสยามและเริ่มทวีความเข้มแข็งชัดเจนขึ้นเมื่อมีปัจจัยอื่นเพิ่มเข้ามา นั่นคือ การเข้ามาของลัทธิล่าอาณานิคม (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕) สยามเห็นความจำเป็นต้องบริหารจัดการล้านนาอย่างเด็ดขาดเพราะถูกประกบทั้งจากอังกฤษที่ยึดครองพม่า และฝรั่งเศสที่เข้ายึดครองลาว เวียดนาม และกัมพูชาอยู่ในเวลานั้น

นอกจากเงื่อนไขทางการเมือง จะพบว่าเวลานั้นล้านนาอยู่ในฐานะของตลาดการค้าสำคัญ มีเครือข่ายการค้าเชื่อมกับเมืองทางตอนในหลายแห่ง ทั้งทางตอนใต้ของจีน พม่า รัฐฉาน ลาวตอนเหนือ ทั้งยังเป็นศูนย์กลางของสินค้าป่าที่มีมูลค่าและเป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะครั้ง อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการจัดสรรผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่มีมูลค่ามหาศาล การค้าของล้านนาในช่วงเวลานี้จึงมีนัยทางการเมืองของการแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มเจ้านายในล้านนาที่ต้องการ

สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับชาวตะวันตกโดยตรง โดยมีกลุ่มเครือข่ายการค้าเดิมเป็นกำลังหลัก^๕ ร่วมกับกลุ่มที่หัวหน้าเกรงอำนาจของรัฐสยามและให้ความร่วมมือกับการปฏิรูปการเมืองการปกครองในเวลาต่อมา

ช่วงแรกที่ชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อทำการค้ากับกลุ่มเจ้านายฝายเหนือ นั้น อำนาจของกลุ่ม “เจ้า” ล้าหน้ายังมีอยู่ค่อนข้างมาก การเข้ามาของชาวตะวันตกมิได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการค้า ทว่ายังคงอาศัยกลไกและระบบการค้าที่มีอยู่เดิม ดังนั้นชาวตะวันตกจึงให้ความสำคัญกับกลุ่มพ่อค้าและเจ้านายที่มีสายสัมพันธ์กับพ่อค้าค่อนข้างมาก เพราะคนกลุ่มนี้ควบคุมเส้นทางการค้าและครอบครองผลประโยชน์ทางการค้าตามเมืองใหญ่ นอกจากนี้การค้าของพวกเจ้านายยังได้ประโยชน์จากระบบส่วยและการเกณฑ์อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวตะวันตกเข้ามาสัมพันธ์กับกลุ่มเจ้านายมากขึ้นก็เริ่มประสบปัญหาที่ไม่สามารถจัดการได้ ทั้งปัญหาเรื่องความไม่ปลอดภัยหรือการไม่สามารถให้ ความคุ้มครองผลประโยชน์แก่ผู้ค้าและผู้ประกอบการเมื่อต้องออกเดินทางตลอดเส้นทางการค้า นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องความไม่แน่นอน ความไม่โปร่งใส และการไม่สามารถตรวจสอบวิธีการทำงานของพวกเจ้านายได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่อังกฤษยกมาเป็นข้ออ้างว่าเป็นอุปสรรคสำคัญทางการค้าและการประกอบกิจการอื่นๆ เช่น การให้สัมปทานการทำไม้ซ้ำซ้อน อันเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความขัดแย้งระหว่างบริษัทของอังกฤษกับกลุ่มเจ้านายที่ไม่สามารถไกลเกลียดตกลงได้ ทำให้ข้อพิพาทดังกล่าวกลายเป็นคดีความและถูกตัดสินโดยให้อำนาจเต็มแก่เจ้านายท้องถิ่น ขณะเดียวกัน ช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มเกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนเพื่อเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการต่างๆ เฉพาะการทำไม้จะพบว่า มีเพียงคนส่วนน้อยที่ได้รับความไว้วางใจและได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ที่ค่อนข้างเต็มเม็ดเต็มหน่วยซึ่งโดยมากเป็นคนพม่าและเป็นคนในบังคับของอังกฤษ ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ กลุ่มเจ้านายยังคงพยายามรักษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์กับกลุ่มพ่อค้า

ห้องถิ่นไว้ให้หนานที่สุด

การค้าของล้านนาภายหลังการเข้ามาของอังกฤษในฐานะเจ้าอาณานิคมของดินแดนแถบนั้นช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ มีการเปลี่ยนแปลงความหมายและรูปแบบของการค้า จากเดิมที่การค้าสัมพันธ์กับมิติด้านอื่นก็เริ่มถูกทอนลงให้เหลือเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ กลไกตลาดและราคาสินค้าเริ่มเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เริ่มเข้ามามีบทบาททางการค้าในบริบทนี้เป็นกลุ่มที่มีทั้งทุนและเครือข่ายที่ต่างออกไปจากกลุ่มเดิม คือเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์อันดีกับสยาม ส่วนพ่อค้ากลุ่มเดิมหันไปอาศัยระบอบอาณานิคมเพื่อเข้าถึงสิทธิในการเดินทาง การขึ้นศาล และอื่นๆ การค้าในช่วงนี้ นอกจากกลุ่มเจ้านาญในท้องถิ่นที่เริ่มหันตัวเองเข้ามาทำการค้าโดยตรงแล้ว ยังมีกลุ่มคนจีนจากภาคกลางที่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกัน การผลิตก็ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดผู้บริโภคที่ขยายตัวเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดภายในพม่าหลังการยึดครองหัวเมืองมอญของอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ และการตั้งสถานีการค้าขึ้นที่เมืองมะละแหม่ง

ตลาดของคนอังกฤษในพม่ากลายเป็นแหล่งรับซื้อไม้ซุงและปลู๊ตว์ที่ใหญ่ที่สุดในช่วงเวลานั้น ขณะเดียวกัน ตลาดในล้านนาได้กลายเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าเพื่อป้อนตลาดใหญ่อย่างมะละแหม่ง และเป็นแหล่งระบายสินค้าโรงงานเข้าสู่ชุมชนในเขตหุบเขา โดยเน้นสินค้าที่คนสามารถซื้อหาได้แม้ว่าคุณภาพต่ำ สินค้าที่ได้รับความนิยมคือสินค้าจำพวกเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่นำไปสู่การเลิกทอผ้าใช้เอง ความต้องการปลู๊ตว์ในพม่าก็ขยายตัวพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของประชากรที่เข้ามาเป็นแรงงานในภาคเกษตร ภายหลังจากขยายพื้นที่ปลูกข้าวออกไปอย่างกว้างขวางในเขตพม่าตอนล่างเพื่อรองรับการขยายตัวของตลาด การค้าปลู๊ตว์ก็ขยายตัวเพื่อรองรับความต้องการการบริโภคของเหล่าทหารรับจ้างอังกฤษ และยังใช้เพื่อเป็นพาหนะขนส่งสินค้า โดยเฉพาะตามจุดสิ้นสุดของทางรถไฟ เพื่อลำเลียงสินค้าต่อไปยังเขตหุบเขาที่การคมนาคมยากลำบาก

แม้ว่าโดยภาพรวม การทำไม้และการค้าปลีกรัตนที่ขยายตัวอาจมิได้กระทบต่อผู้คนที่ในวงกว้างมากนักเพราะกลุ่มที่ได้ประโยชน์หลักคือพวกเจ้านาย ทว่าภาพการค้าในช่วงเวลาดังกล่าวน่าจะสะท้อนการเปลี่ยนแปลงโลกทางความคิดบางประการที่มีต่อไปไม้และปลีกรัตน โดยเฉพาะการค้าวัวควายเพื่อการบริโภคอย่างมหาศาล หรือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าซึ่งเดิมที่น่าจะมีมิติความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้มีขอบเขตของการใช้อย่างจำกัด ทว่าการเปิดสัมปทานการทำไม้โดยกลุ่มเจ้านายทำให้เกิดคำถามขึ้นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อของผู้คนหรือไม่ อย่างไร

กรณีข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงโลกทางความคิดและรูปแบบความสัมพันธ์ทางการค้า เพราะภายหลังจากที่สยามเริ่มเข้ามามีอำนาจเหนือชนชั้นปกครองเดิมของล้านนาอย่างน้อยในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ก็เกิดการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาวเฉียง และมีข้าราชการสยามเข้ามาดูแลผลประโยชน์รวมถึงจัดการปกครองในเขตหัวเมืองโดยตรง กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้เปลี่ยนเป็นการปกครองมณฑลลาวเฉียง ความขัดแย้งเชิงวิถีคิดก็แสดงร่องรอยชัดเจนมากขึ้นทุกขณะ ทั้งนี้เพราะสยามเริ่มปรับเปลี่ยนเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ที่อาศัยระบบราชการมาเป็นกลไกบริหารและการขยายอำนาจทางการเมืองพร้อมกันนั้นก็เปลี่ยนท่าทีที่มีต่อรัฐประเทศราชทั้งหลาย จากที่ปล่อยให้ปกครองกันเองโดย “เจ้าท้องถิ่น” มาสู่การผนวกรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของสยามและอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการสถาปนาการปกครองมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ แต่กระบวนกรดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างราบรื่น ดังจะพบความขัดแย้งขึ้นในแทบทุกภูมิภาค ภายหลังจากการปฏิรูประบบภาษี การเก็บค่าราชการโดยข้าราชการหรือผู้ได้รับสัมปทานจากสยาม

โดยภาพรวม กระบวนกรเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การค้าของล้านนาเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่คนในท้องถิ่นโดยเฉพาะคนระดับล่าง

ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์หรือกำหนดวิถีของการเปลี่ยนแปลงมากนัก เมื่อรูปแบบการค้าเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา มีคนเพียงบางกลุ่มที่เข้ามาสู่ระบบนายทุนท้องถิ่นพร้อมกับการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง เมื่อการผลิตและการจัดการที่ดินตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ ขยายตัวมากขึ้น คนระดับล่างจึงขาดทางเลือกและสูญเสียอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรไปในที่สุด

การค้าในโลกวิชาการ

การศึกษาความสัมพันธ์ทางการค้าของล้านนาทำให้เห็นภาพว่า กลุ่มคนในล้านนาดำรงอยู่ท่ามกลางการปรับตัวและการต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองเสมอมา และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรับรู้ทางชาติพันธุ์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา ทำให้การศึกษาว่าด้วยเรื่องชาติพันธุ์กลายเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้จะพบว่าการศึกษาเชิงชาติพันธุ์ไม่สามารถแยกขาดจากมิติทางประวัติศาสตร์ภายใต้เงื่อนไขและบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หนังสือ *ภาคก่อเมือง: ชาติพันธุ์และศาราวานการคำล้านนา* นี้จึงพยายามชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนในอาณาบริเวณนี้ดำรงอยู่อย่างไร สัมพันธ์กันอย่างไร และมีการปรับตัวอย่างไรในเงื่อนไขแต่ละช่วงบริบท รวมถึงเงื่อนไขของการค้าที่เอื้อต่อการก่อรูปและดำรงอยู่ของรัฐจารีตอย่างล้านนา อันเป็นแนวทางการศึกษาที่น่าจะมีประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจไม่มากก็น้อย

การศึกษาในหนังสือเล่มนี้อยู่บนฐานของความสัมพันธ์ ๒ เรื่องหลัก คือ การค้าและชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่และมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งมาแล้ว กล่าวคือ การค้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ทว่าการศึกษาที่ผ่านมามักให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องพัฒนาการทางเศรษฐกิจเป็นหลัก หากลองสำรวจความคิดว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์

เศรษฐกิจภาคเหนือ จะพบว่างานศึกษาเหล่านี้มีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน ทั้งการให้ความสำคัญกับช่วงก่อนและหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าทางเศรษฐกิจ อาทิ งานศึกษาของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (๒๕๒๘) อธิบายระบบเศรษฐกิจก่อน สนธิสัญญาเบาว์ริงว่าการผลิต การค้ามีอยู่อย่างจำกัด ไม่มีการสะสมทุน และกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และที่สำคัญ ภาครัฐียอยู่ในฐานะของเจ้าที่ดิน และควบคุมแรงงานทั้งหมด ระบบเศรษฐกิจลักษณะนี้แยกไม่ขาดจากโครงสร้างสังคมในระบบศักดินา และแม้กระทั่งในช่วงจักรวรรดินิยม เศรษฐกิจไทยก็ไม่สามารถเติบโตได้เนื่องจากขาดการเติบโตของกรรมพิธีอิสระ ขณะเดียวกัน ระบบศักดินาก็ไม่ได้ล่มสลาย แต่สามารถไปได้ดีด้วยกันกับทุนต่างชาติ หากย้อนกลับไปพิจารณาสังคมก่อนสมัยใหม่ซึ่งฉัตรทิพย์มองว่าสอดคล้องกับความคิด “วิธีการผลิตแบบเอเชีย” นั้น สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (๒๕๒๕: ๑๓๙) ให้ความเห็นว่าข้อเสนอนี้ทำให้สังคมไทยในสมัยศักดินาเป็นสังคมที่อยู่ใต้อาณาเขตหนึ่งเป็นเวลายาวนานและขาดพลังที่จะท้าทายระบบจากภายในสังคม ต้องรอจนกระทั่งพลังจักรวรรดินิยมจากภายนอกเข้ามาทำให้สภาพเช่นนี้แตกสลายลง ข้อสังเกตนี้สมศักดิ์อาศัยการศึกษาชิ้นสำคัญของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๒๗) ที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงศักดินา สังคมไทยมิได้ราบเรียบเป็นเนื้อเดียวกัน หรือสามารถอธิบายได้ภายใต้กรอบความคิดว่าด้วยสังคมศักดินา เพราะมีหลักฐานข้อมูลและการวิเคราะห์อย่างละเอียดที่แสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวของสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (๒๕๒๕: ๑๕๕) สรุปว่ารากฐานทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันก่อนและหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง คือ “ทุนนิยม” โดยรากฐานทางเศรษฐกิจก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นทุนนิยมที่เกิดขึ้นภายในสังคมไทย ขณะที่ “ทุนนิยม” อันเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงกลับเป็นทุนนิยมแบบพึ่งพาต่างประเทศ

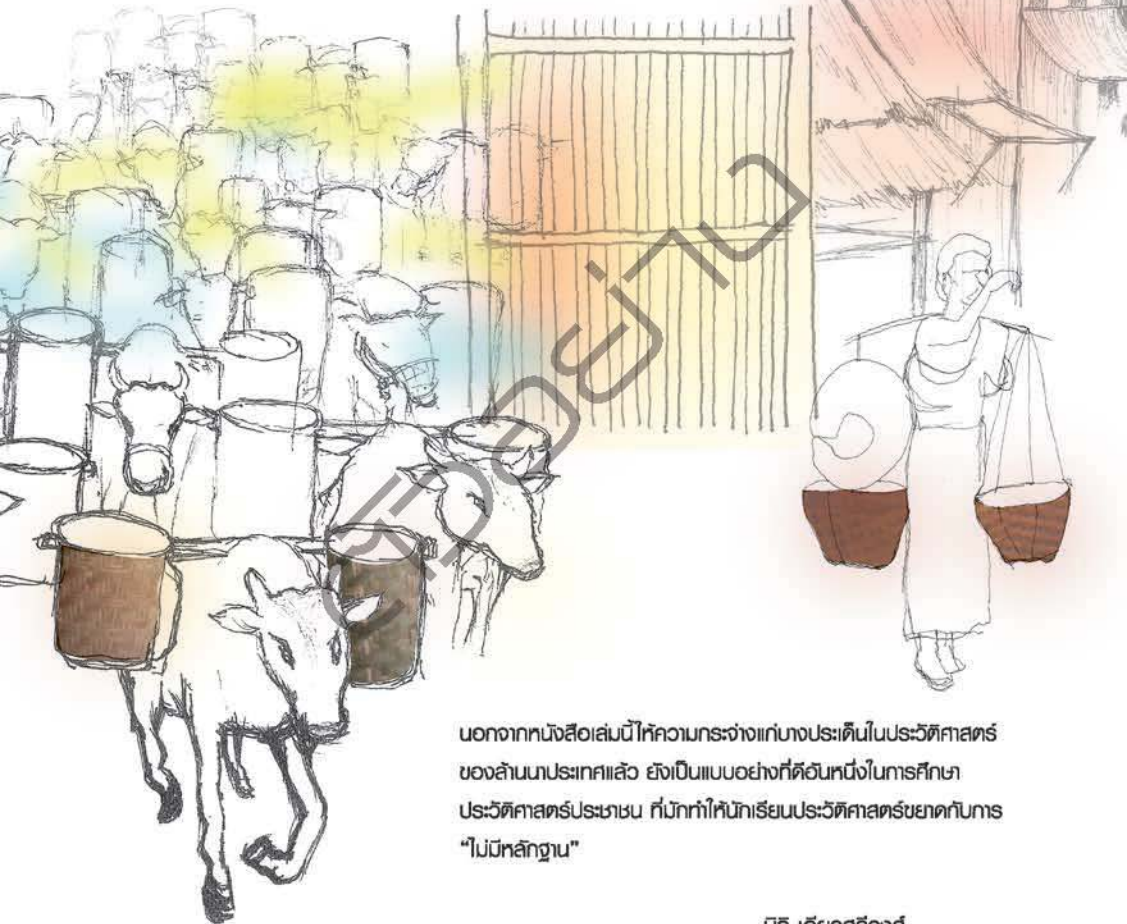
ประเด็นที่นักรทฤษฎีหรือแม้กระทั่งสมคักต์มิได้กล่าวถึงคืออุปสรรคหรือข้อจำกัดที่นอกเหนือไปจากโครงสร้างทางชนชั้นและการเข้าถึงทรัพยากรในสมัยศักดินา ได้แก่ เงื่อนไขในเชิงโลกทัศน์ ดังที่นิตีได้นำเสนอผ่านความคิดของกระฎุมพีซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางเศรษฐกิจสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงเชิงโลกทัศน์ที่เด่นชัด อาทิ ความคิดแบบมนุษยนิยม เหตุผลนิยม ความเชื่อในพลังทางเศรษฐกิจต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตในโลกนี้โดยไม่ต้องคอยหวังผลบุญถึงชาติหน้าซึ่งสะท้อนผ่านงานวรรณกรรมจำนวนหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว (นิตี เอียวศรีวงศ์, ๒๕๒๗)

หากพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ สิ่งเหล่านี้มิได้ปรากฏให้เห็นในการค้าของล้านนาสมัยจารีต กล่าวคือ โลกทัศน์ของผู้คนที่มีต่อการค้าไม่ได้แยกจากโลกทัศน์ที่สัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น ทั้งมิติทางศีลธรรม ความเชื่อ โครงสร้างทางชนชั้น ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงเวลาอันยาวนานของการศึกษาล้านนาสมัยจารีต พบว่าล้านนามิได้ดำรงอยู่อย่างสงบราบเรียบและปราศจากความขัดแย้งแต่การอธิบายเรื่องความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมศักดินาก็มิได้ไปด้วยกันกับภาพความเคลื่อนไหวภายในของล้านนาลีภัยทั้งหมด แม้อาจตีความว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในล้านนาหลายครั้งมิได้มีเป้าหมายไปสู่การทำลายระบบศักดินา หากโครงสร้างความสัมพันธ์และมีทิศทางสังคม วัฒนธรรมกลับแสดงให้เห็นถึงการยอมรับการมีอยู่ของความเหลื่อมล้ำทางสังคมผ่านข้อตกลงบางอย่างร่วมกัน

ตัวอย่างเรื่องนี้อาจทำความเข้าใจได้ผ่านแบบแผนการปกครองหรือการกล่าวถึงสิ่งพึงปฏิบัติของคนแต่ละชั้น แต่ละกลุ่มที่ปรากฏค่อนข้างชัดเจน ความขัดแย้งจึงมักเกิดขึ้นเมื่อแบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติถูกท้าทาย ดังนั้น การที่นักวิชาการมองว่าอุปสรรคสำคัญของการไม่สามารถพัฒนาทุนนิยมสมัยศักดินาคือข้อจำกัดภายใต้โครงสร้างทางชนชั้นที่ไม่ทำให้เกิดนายทุนอิสระ หรือความสามารถในการครอบครองที่ดินและปัจจัยการ

...นอกจากผลกระทบของการค้าต่อรัฐในชุมชน ซึ่งมีมากกว่าที่มักจะกล่าวถึงกัน
ในงานศึกษาทั่วไปแล้ว งานชิ้นนี้ยังให้รายละเอียดของผลกระทบต่อประชาชนคนธรรมดาทั่วไป
ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักเสียยิ่งกว่าผลกระทบต่อรัฐด้วยซ้ำ...

หนังสือเล่มนี้ตั้งคำถามใหม่กับหลักฐานที่เกี่ยวกับการค้าในรัฐชุมชนซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของโซเมเลีย
อันไม่ใช่หลักฐานใหม่ที่ไม่เคยมีการใช้เสียเลย แต่เพราะผู้เขียนตั้งคำถามที่ทำให้หลักฐานให้คำตอบ
เกี่ยวกับชีวิตและโลกทัศน์ของประชาชนระดับล่างโดยทั่วไป จึงทำให้กลายเป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์
ประชาชนที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และมีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยไม่สู้มากนัก

นอกจากหนังสือเล่มนี้ให้ความกระจ่างแก่บางประเด็นในประวัติศาสตร์
ของล้านนาประเทศแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีอันหนึ่งในการศึกษา
ประวัติศาสตร์ประชาชน ที่มักทำให้นักเรียนประวัติศาสตร์ขยาดกับการ
“ไม่มีหลักฐาน”

นิธิ เอียวศรีวงศ์
ทำหน้าที่เสนอ

ประวัติศาสตร์

ISBN 978-974-02-1732-9

9 789740 217329

ราคา ๓๙๐ บาท